

ΚΕΦΑΛΗ ΜΕΔΟΥΣΗΣ

ματείαν περί «Βυζαντινῆς φιλολογίας», ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος. Τὴν πραγματείαν ταύτην συνέταξε διὰ τὴν «Ἐπιθεώρησιν τῶν Δύο Κόσμων» ὁ κ. Βικέλας, αὐτὴ δὲ ἡ καταχώρισις αὐτῆς ἐν τῷ ἀκαδημαϊκῷ περιοδικῷ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλάχιστοί εἰσιν οἱ κλητοί, πάντες δ' οὗτοι ἐκλεκτοί, δύναται νὰ καταλογισθῇ ὡς τίτλος τιμῆς ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως.

Ἐκ τῆς πραγματείας ταύτης καὶ οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ προσπελάσωσι τὸ ἔργον τοῦ κ. Κρουμβάχερ λαμβάνουσι περὶ αὐτοῦ πλήρη καὶ σαφῆ ἰδέαν. Ὁ κ. Βικέλας μεθοδικῶς ἀναλύει τὰ συνιστώσα αὐτοῦ μέρη, διατρίβει μακρότερον περὶ τὰ οὐσιώδη, ἐξαιρεῖ τὰ ἐξάρσεως ἄξια, ἀποτολμᾷ τινὰς ἐπιφυλάξεις, προκείμενου περὶ ζητημάτων μὴ καθορισθέντων ἔτι, ἐν γένει δὲ ἐπιδεικνύει, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, τὴν ἀριμύουσαν, βαθεῖαν καὶ ἀνεπιφύλακτον ἐκτίμησιν πρὸς τὸ μνημεῖον ὅπερ ἀνήγειρεν, οὕτω στερεόν καὶ ἐπιβλητικόν, ὁ εὐρυμαθὴς καὶ χαλκέντερος Τεύτων. Ἐπὶ τοῦ μνημείου τούτου ἐχαράχθησαν φωτεινὰ τὰ ὁμοιώματα τῶν σοφῶν καὶ συγγραφέων τοῦ Βυζαντίου, ὁμοιώματα ἱστορικῶν, χρονογράφων, φιλοσόφων, τεχνογράφων, γεωγράφων, πολιιστόρων, γραμματικῶν, σχολιαστῶν, λαϊκῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν, οἵτινες, ἂν καὶ πολὺ ἀπέχουν τῆς κλασικῆς τελειότητος τῶν ἀρχαίων, οὐδὲ δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὸ πλαστικόν ἐκείνων κάλλος, εἶνε οὐχ ἥττον ἄξιοι πάσης τιμῆς καὶ προσοχῆς οἱ πλείστοι δ' ἐξ αὐτῶν ἐπιδεικνύουν ἑξοχον φιλολογικὴν δύναμιν, καὶ δύνανται νικηφόρως νὰ ὑποστώσι τὴν σύγκρισιν μετὰ τῶν ἐν τῇ Δύσει ὁμοτίμων αὐτῶν, τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων. Φωτεινότερα πάντων εἶνε τὰ ὁμοιώματα τῶν ἱστοριογράφων, οἵτινες ἀποτελοῦσι πλουσιωτάτην φιλολογίαν, δι' ἔργων ἀληθῶς ἐξόχων, ὅποια τὰ τοῦ Προκοπίου, ὅστις συγκρίνεται μὲ τὸν Πολύδιον, τοῦ Χαλκονκονδύλη, τοῦ Φραντζῆ, τοῦ Δούκα, καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ ὑπεράνω τῶν ἱστορικῶν ὑψοῦνται οἱ θρησκευτικοὶ ποιηταὶ τοῦ Βυζαντίου, οἱ ποιεῖται τῶν ἱερῶν ὕμνων, οἱ ἐμπνευσμένοι καὶ ὑψιπέεις μελωδοί, ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν ὁποίων ἐγείρεται οὐρανολήκης ὁ ἀνδρὶὰς ἐνὸς μεγάλου ποιητοῦ, ἄσπερος πρώτου μεγέθους, ὁ τοῦ Ῥωμανοῦ. τὸν ὁποῖον ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τιμᾷ ὡς ἅγιον, καὶ σοφοὶ Βυζαντινολόγοι τῆς Δύσεως μετὰ τοῦ κ. Κρουμβάχερ, παρασχόντος τὸν τελειότατον αὐτοῦ χαρακτηρισμόν, ἀνακηρύττουσι Πίνδαρον καὶ μέγιστον ἐκκλησιαστικόν ποιητὴν πάντων τῶν αἰώνων. «Καὶ δὲν εἶνε μικρὸν προσόν διὰ μίαν φιλολογίαν, ὡς ἐν τέλει παρατηρεῖ ὁ κ. Βικέλας, ὅτι παρήγαγε νέον εἶδος λόγου καὶ ἐν τούτῳ ἕνα τουλάχιστον μεγαλοφυῆ ποιητὴν. »

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Σπανίως εὗρημα ἀρχαιολογικὸν προξενεῖ τοσαύτην συγκίνησιν, τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν ἅμα τῇ ἀνακαλύψει αὐτοῦ, ὅσον τὸ ἐσχάτως ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτέτημα. Τὸ ὅλως ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος, ἡ τυχαία ὅλως ἀποκάλυψις αὐτοῦ, ἡ ἀρίστη συντήρησις, ἡ σπανίως παρατηρουμένη ἐπὶ τοιούτων ἔργων τέχνη, οἱ χρωματισμοὶ οἱ ζωηροί, ἡ κανονικότης τοῦ σχεδίασματος, διέθεσάν με οὕτως, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ δύναμαι νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἤμην ὁ πρῶτος ἀπομαρμαρωθεὶς ὑπὸ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, ὅχι διὰ τὸ ἀγριωπὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅλως ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος. Εἶνε εὗρημα ἐκ τῶν μοναδικῶν παρ' ἡμῖν, διὸ χρήζει καὶ λεπτομερεστέρας περιγραφῆς.

*

Καὶ πρῶτον καλὸν εἶνε νὰ γείνη γνωστὸν ἀκριβῶς τί ἦτο ἐκεῖ ἔνθα ἀνευρέθη τὸ ψηφιδωτέτημα. Τὸ μέρος ἔνθα ἀνευρέθη τὸ ψηφιδωτέτημα κεῖται παρὰ τὸ ἀρχαῖον ἑατῶρον τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ λιμένος τῆς Ζέας (Πασα-λιμανιού), ἐν τινι οἰκοπέδῳ τοῦ κ. Καμπᾶ εὐθὺς ἐπισθεν τῶν νεωσοίκων τοῦ Ὁμήλου τῶν Ἐρετῶν καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ὑπὲρ αὐτοὺς ὁδοῦ, παρὰ τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων νεωσοίκων. Ἐκεῖ πρό τιнос χρόνου εἰχον ἀναφανῆ λείψανα τινὰ ἀρχαίας οἰκοδομῆς Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἧς ἡ εἴσοδος ἐφάνη πρὸς Β ἀποκλίνουσα. Διὰ τῆς κατὰ καιροὺς ἀποκομιδῆς χωμάτων ἀνεφάνη καλῶς τριγωνικὸν διαμέρισμα πρὸς Ν μετὰ τοῦ οὐδοῦ τῆς θύρας, φέρον ἐν μέσῳ βάσιν μικράν, πρὸς ἣν ἦεν ὀχετὸς ἐκ κεράμου παρὰ τὸν νότιον τοίχον καὶ σωλὴν μολύβδινος ἀπὸ τοῦτου ἡ βάσις αὕτη ἴσως ἀνήκεν εἰς πίδακτά τινα, ὡς τὸ σχῆμα καὶ ἡ διάθεσις τοῦ σωλήνος ἐδείκνυν. Περὶ τοὺς δύο ἄλλους τοίχους ὅπῃ ἦεν λείψανα βαθυμῶν δύο στενῶν, διατηρουσῶν μέρη ἐπιστροφῆς μαρμαρίνης· ἐπὶ δὲ τῶν ὀλίγων σωζομένων ἔτι λειψάνων τῶν τοίχων διατηρεῖτο καὶ διατηρεῖται ἔτι ἐπίχρισμα μετὰ χρωμάτων. Πλὴν τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀνεφάνη πρὸς Ν οὐδὲς ἄλλου δωματίου, οὗ ἄλλο μέρος δὲν διεσώθη, ἐν τῷ χώρῳ δ' αὐτοῦ ἀνευρέθησαν κιονίσκοι τινὲς ἀρράδωτοι καὶ κιονόκρανα Ἰωνικὰ μικρά, ὧν ἐν κατετέθη ἐν τῷ Μουσείῳ Πειραιῶς. Πρὸς Β ἐφάνη ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους σειρὰ μαρμαρίνη, μαρμαρέου φαιού, ἥτις πάντως, ὡς ἐδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, εἶνε ὁ οὐδὲς τῆς εἰσόδου εἰς τὴν θέσιν ἔνθα τὸ ψηφιδωτέτημα. Οὕτω δὲ τὸ καλὸν τοῦτο ἔργον κεῖται μετὰ τῶν τριῶν φαινομένων γραμμῶν τοῦ πρὸς Ν δωματίου, τοῦ πρὸς Δ καὶ τοῦ πρὸς Β οὐδοῦ τῆς κυρίας εἰσόδου· πρὸς Α ὁμοῦς δὲν διατηρήθη τι, ἀλλὰ βεβαίως καὶ ἐκεῖ θὰ ἦσαν δωμάτια.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μερῶν τούτων δὲν ἐδόθη μεγάλη προσοχὴ εἰς τὸ ἰδιωτικὸν φαινόμενον τοῦτο κατασκευάσμα, διότι δὲν ἐδείκνυε καὶ τοιαῦτα μέρη ὥστε νὰ κινήσῃ σφόδρα τὸ διαφέρον. Ἐξακολουθούσης ὁμοῦς τῆς ἀποκομιδῆς τοῦ χώματος ἐ-

δείχθη καὶ μέρος ψηφιδωτοῦ οὐχὶ παρεκκλίνοντος τὴν τέχνην τῶν συνήθως ἀπαντώντων, διὸ καὶ πάλιν δὲν ἐδόθη μεγάλη προσοχὴ εἰς αὐτό, μέχρις οὗ ἀπεκαλύφθη μέρος τοῦ κύκλου τοῦ κεντρικοῦ μέρους τῆς ὅλης ψηφιδοθεσίας, ὅποτε ἐκινήθη περισσότερον ἡ περιεργία ἐν τοῖς μάλιστα τοῦ κ. Ἀ. Μελετοπούλου, ὁ ὅποιος παρώτρυνέ με εἰς ἐμβριθεστέραν ἐξέτασιν τοῦ πράγματος. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν ταύτην ἐπὶ ἡθέ μοι ἡ ἰδέα νάποτρίψω τῇ χειρὶ τὸ ὀλίγιστον ἀπομένον χῶμα κατὰ τὰ περὶ τὸ κέντρον τοῦ ἔργου μέρη, χωρὶς νὰ ὑποπεύω ποτὲ ἐκείνο τὸ ὅποιον θὰ ἐφαίνετο κατόπιν, ὑποθέτων δὲ μόνον ὅτι κατὰ τὸ κέντρον θὰ ἦτο κόσμημά τι, πτηνόν, ἢ ἀνθὸς ἀρχιτεκτονικόν, ἢ τι τῶν συνήθων κοσμημάτων. Οἷα ἡ ἐκπληξίς ἀμφοτέρων ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῆς μεγαλοπρεποῦς κεφαλῆς, ἀφ' ἧν νὰ νοήσωσιν οἱ ἀγαπῶντες τὴν ἀρχαιότητα. Τοῦτο μόνον προσθέτω ὅτι ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἄφωνοι προσεβλέπομεν ἀλλήλους, ὥστε διὰ τῶν βλεμμάτων διεπυθανόμεθα περὶ τοῦ πράγματος, ἀφ' οὗ ἡ ὕψις τῆς κεφαλῆς ἐκείνης εἶχε δεσμεύσει τὰς γλώσσας.

★

Τὸ σύνολον τοῦ ψηφιδωτέματος, ἀφ' οὗ ἀπέπλυνα αὐτὸ ἐντελῶς τὴν ἐπιούσαν, ἔδειξεν ὅτι ἀπέτελει τὸ μετὰ τὴν εἴσοδον καὶ πρὸ τῶν θωματίων ἄνοιγμα ῥωμαϊκῆς οἰκίας. Τὸ ἄνοιγμα τοῦτο ἔχει μῆκος μὲν ὀκτὼ μέτρων, πλάτος δὲ 5,10. Τὸ ἔδαφος τοῦ εἶνε ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτέματος, ὅπερ πέριξ μὲν, κατὰ τοὺς τοίχους, εἶνε κατεσκευασμένον διὰ ψήφων μεγαλειτέρων χρώματος λευκοῦ, διηρημένων εἰς τετράγωνα μέγιστα διὰ ψήφων βαθέος πρασίνου χρώματος, μετὰ μικρὸν κοσμήματος ἐν τῷ μέσῳ ἐκάστου τετραγώνου χρώματος ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ διαπέδου ὑπάρχει τετράγωνος ἀκριβῶς διαίρεσις διὰ ζώνης 0,12 πλάτους φέρουσα ὠραιότατον σπειροειδὲς κόσμημα ἐκ διαφόρων χρωμάτων. Ἡ πλευρὰ τοῦ τετραγώνου τούτου εἶνε 2,90. Ἐντὸς τοῦ τετραγώνου τούτου ὑπάρχει ταινία κυκλικὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ κοσμήματος 0,09 πλάτους, κατὰ δὲ τὰς γωνίας τὰς σχηματιζόμενας ὑπὸ τοῦ ἐπιγεγραμμένου εἰς τὸ τετράγωνον κύκλου τέσσαρα φύλλα καρδισόχημα μετὰ βλαστῶν ἢ ταινιῶν, τεσσάρων διαφόρων χρωμάτων, ἐρυθροῦ βαθέος, κυανοῦ βαθέος, κιτρίνου καὶ πρασίνου. Τὸ κυκλικὸν σχεδίασμα τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ τοῦ σπειροειδοῦς κοσμήματος, ὁ ὅλος δηλ. ἐν τῷ τετραγώνῳ κύκλος, ἀποτελεῖ βεβαίως ἀσπίδα κυκλωτέραν. Τὸ μετὰ τὸ σπειροειδὲς κόσμημα ἔδαφος τῆς ἀσπίδος ὑποδιαίρεται εἰς τρίγωνα μικρὰ διαφόρων χρωμάτων σχηματιζόμενα διὰ διεσταυρωμένων τοξοειδῶν γραμμῶν. Τὸ χῶμα τῶν τριγώνων τούτων εἶνε κυανοῦ ἀνοικτόν, κυανοῦ βαθύ, ἐρυθρόν ἀνοικτόν καὶ βαθύ, κίτρινον, λευκόν, πράσινον, κεραμόχρουν. Ἡ τριγωνικὴ δὲ αὕτη διαίρεσις καὶ ἡ τοξοειδὴς διασταύρωσις τῶν γραμμῶν συνδυαζομένη μετὰ τῆς κυκλικῆς καὶ ἁρμονίας τῶν χρωμάτων παρέχουσιν ἀσφαλῶς εἰκόνα τῆς κυρτότητος τῆς

ἀσπίδος. Εὐθὺς μετὰ τὰς διαίρεσεις ταύτας κυκλικὴ γραμμὴ ἐξ ἐρυθρῶν ψήφων:

Ἐν δὲ τῇ Γοργεῖ κεφαλῇ δεινοῦ πελώρου
δεινὴ τε, σμερδνὴ τε. Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.

Ἡ κεφαλὴ ἐπὶ ἔδαφους λευκοῦ, ὕψους 0,60 μέχρι τοῦ λαίμου ἀπεικονιζομένη, φέρει πλουσιωτάτην ξανθὴν κόμην, μετὰ παντοίων αποχρώσεων ἀπαρτιζουσῶν κάλλιστα τὴν ἁρμονίαν τῆς φωτοσκιάσεως. Ἐν συνόλῳ τὸ σῶμα φαίνεται ἐστραμμένον πρὸς τ' ἀριστερά, ἐν ᾧ ἡ κεφαλὴ στρέφει πρὸς τὰ δεξιὰ, οὕτως, ὥστε δέκνεται σχεδὸν ἀντιπῶς τῷ θεωμένῳ. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἕνεκα τούτου ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἀριστερά ἐστραμμένοι καὶ μάλλον εἰς τὸ ἄπειρον ἀποβλέποντες, προσδίδοντες δὲ ἰδίαν μεγαλὴν πρέπειαν εἰς τὸ ὅλον. Ἀπὸ τῆς πλουσιωτάτης κόμης προβάλλουσιν ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀνὰ δύο ὄφεις μετὰ ἀρκετῆς εὐκαμψίας ἐλισσόμενοι καὶ δεικνύοντες τὰς κεφαλὰς, ὠραιότατα δὲ διὰ τοῦ χρωματισμοῦ χαρακτηριστιζόμενοι, ἀπὸ τοῦ ἰσχύρου τῶν κάτω μερῶν αὐτῶν γινομένης ἐπαλλαγῆς πρὸς τὰ σκοτεινότερα χρώματα τῆς ράχεως. Δύο ἄλλοι κομβοῦνται ἄνω ὑπὲρ τὴν κατὰ τὸ μέτωπον κόμην ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ μετώπου ἀναπτύσσονται δύο πτέρυγες κυανοῦ χρώματος.

Ἐν συνόλῳ εἶνε ἔργον καλῶς σχεδιασθέν, ἐκτελεσμένον μετὰ ἐπιμελείας οὐ τῆς τυχοῦσης, ἐν ἁρμονίᾳ χρωματισμοῦ ἐξαισία. Ἡ ἐργασία λίαν ἐπιμελημένη, ἰδία ἐν τοῖς λεπτοτέροις τοῦ προσώπου μέρεσιν, ἔνθα νομίζει τις ἕνεκα τῆς σμικρύνσεως τῶν ψήφων ὅτι διὰ χρωμάτων, διὰ χρωστήρος καὶ οὐχὶ διὰ ψήφων ἀπετελέσθη ἡ εἰκὼν. Καὶ ἐνέχει μὲν ἐν συνόλῳ τὸ αἰσθητὸν ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ προσώπου, ἀλλὰ συνδεδασμένον μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος καὶ γλυκύτητος, εἶνε ἐν ὅλῳ ἀγρία καλλονῆς ἐπιστεφομένης ὑπὸ σοβαρότητος ἐπιδλητικῆς, δυναμένης ἀκόμην καὶ ἐκείθεν ἀπὸ τῶν ψήφων αὐτῆς νὰ δεσμεύσῃ, νὰ ἀπολιθώσῃ τὸν ὄρῳντα, καὶ διὰ τὴν ὠραίαν ἐκτέλεσιν καὶ διὰ τὴν φυσικότητα τοῦ χρωματισμοῦ τὴν κατὰ τὸ πρόσωπον καὶ διὰ τὴν χάριν τῆς περὶ τὸ στόμα ἰδίως καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐργασίας, καὶ διὰ τὸ ἀγριωπὸν καὶ ἀτημέλεις τῆς κομώσεως καὶ διὰ τοὺς ζωηρῶς προκύπτοντας ὄφεις.

Τοιοῦτο τὸ ἀνευρεθὲν ἐσχάτως ψηφιδωτέμα, τοιαύτη ἡ παράστασις καὶ ἐργασία αὐτοῦ. Καλὸν ψηφιδωτέμα, ἔχον ἐν ἐν τῷ κέντρῳ ἀσπιδοειδῆ διάκοσμον καὶ ἐν τῷ μέσῳ κεφαλὴν Μεδοῦσης ὑπάρχει ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βατικανοῦ τὸ πλουσιωτάτον ἐκεῖνο ἐν Ὀκρίκοις τῆς Ἰταλίας ἀνευρεθέν. Καὶ δὲν ἔχει μὲν τὸν πλοῦτον τῶν παραστάσεων περίξ τὸ ἐν Πειραιεὶ ἀνευρεθὲν, ἀλλὰ διὰ τὴν παράστασιν αὐτῆς ταύτης τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν θαυμασίαν διατήρησιν, καὶ τὴν ὁπωσδήποτε διάφορον πῶς τῆς Μεδοῦσης ἀπεικόνισιν εἶνε ἄξιον νὰ διασωθῇ εἴτε ἐπὶ τόπου, εἴτε ὅπως ἂν ἄλλως κριθῇ εὐλογον, ἀλλὰ νὰ διασωθῇ.

Ἐν Πειραιεὶ τῇ 10 Μαρτίου 1892.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΗΣ